
**DA LI SE ŠKOLA
USUĐUJE DA IZGRADI
NOV DRUŠTVENI
POREDAK?**

DŽORDŽ S. KAUNTS

S engleskog prevela Slobodanka Glišić

PREDGOVOR

Ovaj pamflet se zasniva na tri referata podneta na nacionalnim konferencijama o obrazovanju održanim u februaru ove godine. Jedan je pročitao pred Udruženjem za progresivno obrazovanje u Baltimoru, drugi pred Odeljenjem za nadzor Ministarstva prosvete u Vašingtonu, a treći pred Nacionalnim savetom za obrazovanje takođe u Vašingtonu. Naslovi izlaganja su glasili: *Da li se progresivno obrazovanje usuđuje da bude progresivno, Obrazovanje putem indoktrinacije i Sloboda, kultura, društveno planiranje i liderstvo*. Pošto su pobudili veliko interesovanje u najrazličitijim krugovima, referati su sada, zahvaljujući ljubaznosti izdavačke kuće John Day Company, povezani u celinu i objavljeni u vidu pamfleta.

Džordž S. Kun
15. april 1932.

I.

Kao i svi obični i jednostavni narodi, mi Amerikanci duboko verujemo u obrazovanje. Kad se suočimo s bilo kojim teškim životnim problemom, pre ili kasnije zaključićemo da ga možemo rešiti uz pomoć škole. Ubeđeni smo da je obrazovanje delotvoran lek za svako zlo kojem je čovek podložan ili izložen, bilo da je reč o poroku, kriminalu, ratu, siromaštvu, nagomilavanju bogatstva, nepravdi, iznuđivanju, političkoj korupciji, rasnoj mržnji, klasnom sukobu ili samo o prostom prvobitnom grehu. Rado i često tvrdimo da škola može presudno doprineti čak i opštoj rekonstrukciji društva. Držimo se tog uverenja uprkos činjenici da se naše nevolje velikom brzinom množe upravo u vremenu kad prisustvujemo dosad neviđenom širenju organizovanog obrazovanja. To nam govori da naše škole ne usmeravaju tok promena, nego se i same upravljaju po diktatu snaga koje transformišu ostatak društvenog poretka.

104

Međutim, prosta činjenica da u obrazovanje beskrajno veruju obični i jednostavni narodi ne znači da je ta vera bez osnove. Istorija pokazuje da intuicija takvih naroda može biti bliža istini od autoritativnih i pažljivo izvaganih sudova učenih i mudrih pojedinaca. Pod određenim uslovima obrazovanje može biti blagotvorno i moćno baš kao što smo navikli da mislimo. Ali, da bi bilo takvo, učitelji moraju odustati od olakog optimizma, podvrći pojam obrazovanja najstrožoj analizi i biti spremni da se daleko temeljnije, realističnije i pozitivnije pozabave društvenom situacijom u Americi nego što su to radili u prošlosti. Svaka osoba ili grupa koja teži da vodi društvo mora biti spremna da plati cenu vođstva: da prihvati odgovornost, trpi klevete, izloži se nesigurnosti i rizikuje kako ugled tako i imovinu. Ako se ta cena ili neki njen važan deo ne plati, polaganje prava na vođstvo postaje iluzorno. Društvo se nikad ne iskupljuje bez napora, borbe i žrtvovanja. Istinske vođe nikad nećemo zateći kako stoje po strani izbegavajući da udišu prašinu i dim bitke. Kad se osvrćemo na prošlost, uvek priznajemo istinitost tog principa, ali kad razmišljamo o sopstvenom vremenu, propovedamo verovanje da su se drevne uloge preokrenule i da proroci novog doba dobijaju nagradu među živima.

Tezu da postojeća škola vodi ka boljem društvenom poretku braniće samo mali broj informisanih ljudi. Škola je previše zadovoljna sobom i ne vidi probleme osim kad je u vremenima depresije prisiljena da se bori za vlastiti život. Veoma retko će povesti rat u ime principa ili ideala. Gotovo svuda je pod kontrolom konzervativnih snaga čiji je cilj očuvanje ideja i institucija prikladnih za doba koje je prošlo. Ali, daleko na obrazovnom horizontu, pojavljuje se jedan pokret koji obećava istinsko i kreativno vođstvo. Mislim na pokret za progresivno obrazovanje. Imamo razloga da se nadamo da će jedinstvo dve velike vere američkog naroda,

vere u progres i vere u obrazovanje, doneti svetlost i usmerenje. Reč je o pokretu koji je, kako se čini, potpuno posvećen unapređenju društvenog blagostanja putem obrazovanja.

Međutim, čak i površno ispitivanje programa i filozofije progresivnih škola pobuđuje mnoge sumnje. Naravno, te škole imaju svoje zasluge. Usredsredile su pažnju direktno na dete; priznale su da je interes učenika od najveće važnosti; stale su u odbranu teze da je aktivnost temelj svakog istinskog obrazovanja; učenje su stavile u kontekst životnih situacija i razvoja karaktera; zastupale su prava deteta kao slobodne ličnosti. Sve je to odlično, ali, po mom mišljenju, nije i dovoljno. Suviše sužava ugao iz kojeg posmatramo smisao obrazovanja; slika samo polovinu pejzaža.

Obrazovni pokret, kao i svaki drugi pokret koji sebe naziva progresivnim, mora imati orijentaciju; mora biti usmeren ka nečemu. Sama reč progresivan podrazumeva kretanje napred, a kretanje napred neće imati mnogo smisla ako nema jasno definisanu svrhu. Ne možemo pokušavati da, kao jahač Stivena Likoka [Stephen Leacock], jurnemo u svim pravcima odjednom. Ne treba ni da, poput naših predsedničkih kandidata, izbegavamo svako neprijatno pitanje, a ni da udovoljavamo svakome. Ne smemo ni postati toliko predani kretanju da zanemarimo pitanje smeru niti smemo dopustiti sebi da budemo zadovoljni kretanjem u krug. Mislim da je upravo to glavna slabost progresivnog obrazovanja, a i američkog obrazovanja uopšte. Čini mi se da nas, kao bebu koja trese zvečku, potpuno zadovoljava akcija, pod uslovom da je dovoljno energična i bučna. Kad sve to uzmemo u obzir, vidimo da se veliki deo misli, ispitivanja i eksperimentisanja vezanih za obrazovanje u Americi svodi na mnogo buke ni oko čega. I, ako mi je dozvoljeno da dalje razvijem poređenje sa zvečkom, naša posvećenost kretanju dobija podsticaje i podršku da bismo se držali podalje od nestašluka. Dokle god smo time zabavljeni, nećemo izazvati ozbiljno nezadovoljstvo “starijih” u društvu.

Slabost progresivnog obrazovanja leži u nedostatku razrađene teorije društvenog blagostanja – ako ne računamo teoriju anarhije ili ekstremnog individualizma. To je razlog što progresivno obrazovanje samo odražava pogled na svet liberalno nastrojenih pripadnika više srednje klase koji šalju svoju decu u progresivne škole – ti ljudi su dobrostojeći, odrekli su se verovanja svojih očeva i imaju agnostički stav prema svim važnim pitanjima, ponose se time što nemaju predrasude i što su tolerantni, mlako podržavaju prilično liberalne programe socijalne rekonstrukcije, ispoljavaju dobronamerna i humana čuvstva, na neki neodređen način teže miru u svetu i opštem bratstvu među ljudima, na njih se može računati da će umereno odgovoriti na svaki poziv na dobročinstvo, istinski ih ožalošćuju prizori *neubičajenih* oblika surovosti, bede i patnje i možda su korisni za ublažavanje žešćih

sukoba između onih snaga koje zaista vladaju svetom; ali, i pored svih dobrih osobina, nedostaje im duboka i istrajna lojalnost, nemaju uverenja za koja bi se previše žrtvovali, bilo bi im teško da žive bez materijalne udobnosti na koju su navikli, prilično su neosetljivi na prihvaćene oblike društvene nepravde, zadovoljava ih uloga zainteresovanih posmatrača u drami ljudske istorije, odbijaju da vide stvarnost i njene grublje i neprijatnije strane, retko izlaze iz ugodnih krugova sopstvene klase i u danima ozbiljnih iskušenja slede najmoćnije i najuglednije snage u društvu i istovremeno nalaze dobre razloge za to. Ti ljudi su se pokazali potpuno nesposobnim za rešavanje bilo koje velike krize našeg vremena – rata, zastoja prosperiteta ili depresije. U dnu duše romantično su sentimentalni, ali i uvek spremni da iskoriste priliku koja im ide u korist. Malo je verovatno da bi oni bili pravi ljudi za pisanje obrazovnih teorija i oblikovanje obrazovnih programa.

106 Pripadnici ove klase imaju malo dece, prihodi su im relativno visoki, a ekonomske funkcije domaćinstva redukovane. Zato im je prekomerni naglasak na detetu i detetovim interesima dobrodošao. Oni žele da poštede svoje potomke velikih napora i previše bliskog dodira sa sumornijim stranama industrijskog društva. Žele da njihovi sinovi i kćeri uspeju u skladu sa standardima klase kojoj pripadaju i da služe na čast svojim roditeljima. Pošto se u suštini osećaju kao superioran ljudski soj, ne žele da se njihova deca previše slobodno mešaju s decom siromašnog i manje srećnog sveta. Ne žele da ona prihvate radikalne društvene doktrine, da postave sebi nepopularne ciljeve, a ni da se izgube u traganju za nekakvim svetim gralom. Po njihovom shvatanju, obrazovanje treba da se bavi životom, ali životom na distanci ili u razblaženom obliku. Uglavnom će smatrati da život treba držati na bezbednoj udaljenosti ako se njime već ne može baratati pomoću žarača.

Da bi progresivno obrazovanje bilo istinski progresivno, mora se osloboditi uticaja ove klase, direktno i hrabro se suočiti sa svim društvenim pitanjima, uhvatiti se ukoštac sa životom i njegovom sumornom stvarnošću, uspostaviti organsku vezu sa zajednicom, razviti realističnu i obuhvatnu teoriju blagostanja, ponuditi ubedljivu i izazovnu viziju ljudske sudbine i prestati da se toliko plaši bauka *nametanja* i *indoktrinacije*. Jednom rečju, progresivno obrazovanje ne sme imati poverenja u školu usredsređenu isključivo na dete.

To nas dovodi do najvažnijeg pitanja u obrazovanju – kakav i koliki treba da bude uticaj škole na razvoj deteta. Pristalice krajnje slobode tako su uspešno zastupale ono što nazivaju pravima deteta da čak i oni koji su najvičiji pridobijanju drugih za svoje mišljenje poriču svaku nameru da modeliraju učenike. A kad se reč indoktrinacija dovede u spregu s obrazovanjem, teško da među nama ima nekog ko bi bio dovoljno hrabar da odbije da se užasne. Ovo osećanje je tako rašireno da

me je čak i gospodin Lunačarski, komesar za obrazovanje u Ruskoj Republici do 1929. godine, jednom prilikom uveravao da sovjetski čelni ljudi u prosveti nisu za indoktrinaciju dece idejama i načelima komunizma. Kad sam ga upitao da li deca koja pohađaju školu postaju dobri komunisti, odgovorio je da velika većina postaje. Kad sam zatražio da mi objasni taj izvanredni fenomen, rekao je da je on posledica činjenice da im sovjetski učitelji govore istinu o ljudskoj istoriji. To je razlog, tvrdio je, što svi inteligentniji dečaci i devojčice usvajaju filozofiju komunizma. Sećam se da se i metodističko učenje, u skladu s kojim sam odgajan, uvek pozivalo na istinu.

Nema sumnje da cela ova zbrka ima istorijske uzroke. Zagovornici slobode očigledno su produkt doba koje je temeljno raskinulo s prošlošću, a budućnost prepustilo krajnjoj neizvesnosti. Ti ljudi se umnogome osećaju kao žrtve strogih ortodoksija koje su im nametane u detinjstvu i sputavaju ih u daljem životu. Stoga ih svako pominjanje potrebe da stariji utiču na dete asocira na uspostavljanje državne crkve, formulaciju svete doktrine i učenje da je ta doktrina nepromenljiva i konačna. Ako smo prinuđeni da biramo između takvog neprosvećenog oblika pedagoškog uticaja na dete i njegove potpune slobode, većina nas bi najverovatnije izabrala ovo drugo kao manje od dva zla. Ali to znači da stvaramo potpuno veštačku situaciju: izbor ne treba da bude ograničen na ove dve krajnosti. U stvari, danas nijedna krajnost nije moguća.

107

Čvrsto verujem da kritički činilac mora igrati važnu ulogu u svakom primerenom obrazovnom programu ili bar u svakom programu koji je prilagođen modernom svetu. Obrazovanje koje ne teži da pruži najpotpunije i najtemeljnije razumevanje sveta ne zaslužuje svoje ime. Nedopustivo je i namerno izvrtanje i zataškavanje činjenica u korist bilo koje teorije ili stanovišta. S druge strane, spreman sam da branim tezu da je u celokupnom obrazovanju nametanje prisutno kao bitan element; ono je neizbežno već po samoj prirodi obrazovanja, od njega zavise postojanje i razvoj društva i zato je logično¹ da je veoma poželjno i da je važna profesionalna obaveza pedagoga da iskreno prihvati tu činjenicu. Čak tvrdim da onaj koji to ne uradi prikriva sopstvene duboke predrasude plaštom univerzalne istine i u teoriju i praksu obrazovanja unosi element straha od prosvete. Da bih razvio ovu tezu, ispitaću rasprostranjene zablude koje, kako mi se čini, leže u osnovi teorijskog protivljenja svakom obliku nametanja. Iako sam siguran da su te zablude blisko povezane i da se donekle preklapaju, zasebno razmatranje svake od njih pomoći će mi da osvetlim problem.

¹ Neki će bez sumnje smatrati da je ovo *non sequitur*, ali mislim da velika većina pripadnika ljudskog roda prihvata moju tvrdnju.

II.

1. Postoji zabluda da se čovek rađa slobodan. A zapravo se rađa bespomoćan. Kao pripadnik ljudskog roda i kao pojedinac, slobodu postiže posredstvom kulture. Najvažnija od svih okolnosti koje uslovljavaju ljudski život jeste rađanje u određenoj kulturi. Čovek rođenjem postaje Kinez, Englez, Hotentot, Sijuks, Turčin ili "stopostotni Amerikanac". Može nam se činiti da je tako šokantan broj mogućnosti prosto nezamisliv, ali to je cena koju moramo platiti da bismo se rodili. Ipak, čak i da se kojim slučajem desi da neko izabere Hotentotkinju za majku, treba da bude zahvalan što je rođen u hotentotskoj kulturi, a ne kao potpuno slobodan. Odgoj u okviru jedne kulture, makar i relativno nerazvijene i ograničene u poređenju s drugim kulturama, istovremeno je nešto što je pojedincu nametnuto i što ga oslobađa. Dete je izloženo strahovitom pritisku jer mu slučajnost rođenja nameće da nauči određeni jezik, ali bez jezika čovek nikad ne bi postao čovek. Služiti se bilo kakvim jezikom, makar i najsiromašnijim, beskrajno je bolje nego ne služiti se nikakvim. Tokom životnog ciklusa pojedinca mnogi izbori se nužno moraju napraviti, a one koji su među njima najvažniji i presudni uvek će napraviti grupa. To je tako očigledno da nije potrebno nikakvo dalje objašnjenje. Ipak, ovu krajnje očiglednu činjenicu, zajedno s njenim implikacijama, često zanemaruju oni koji zaziru od modeliranja deteta.

108

Jedan od najvažnijih elemenata svake kulture jeste tradicija postizanja uspeha u određenim oblastima – tradicija koju grupa nameće mladima i pomoću koje se njihove moći fokusiraju, disciplinuju i razvijaju. Jedan narod ima tradiciju lova, drugi pomorstva, jedan muzičku tradiciju, drugi vojnu, jedan naučnu, drugi tradiciju igranja bezbola, jedan tradiciju poslovanja, drugi čak moralnog i religijskog proricanja. Društva modernog tipa imaju veliki broj različitih tradicija i sve mogu biti međusobno povezane i manje-više integrisane nekom obuhvatnom i inkluzivnom tradicijom. Moglo bi se tvrditi da nametanje tih tradicija deci podrazumeva stroga ograničenja njihove slobode. Moja teza je da takvo nametanje, pod uslovom da je tradicija vitalna i primerena vremenu, oslobađa energiju mladih, postavlja standarde izvrsnosti i omogućava zaista veliki uspeh. Pojedinac koji ne potpadne pod uticaj tradicije može uživati izvesnu vrstu slobode, ali teško da će iko želeti takvu slobodu za sebe i svoju decu. To je sloboda mediokritetnosti, nespособnosti i besciljnosti.

2. Postoji zabluda da je dete po prirodi dobro. Antropološki dokazi, kao i jednostavno posmatranje, pokazuju da, kad dođe na svet, dete nije ni dobro ni loše; ono je samo klupko potencijala koji se mogu razviti u mnogobrojnim pravcima. Prema

tome usmerenost ka dobru ili zlu nećemo naći u detetovoj prirodi, nego u kulturi grupe i svrhama življenja. Ne može postojati dobar pojedinac nezavisno od načina na koji shvatamo karakter *dobrog* društva; a dobro društvo nije nešto što je prirodno dato: moraju ga stvoriti čovekova ruka i um. Obrazovanje čini veliki deo procesa izgradnje dobrog društva. Naravno, organizacija bilo kojeg obrazovnog programa mora uzeti u obzir prirodu deteta, ali ne sme je koristiti kao građu niti na njoj zasnivati vodeće principe tog programa. Moramo priznati da uvođenje građe i vodećih principa iz spoljnog sveta, ma koliko se dovijali da ga izbegnemo, povlači za sobom modeliranje deteta.

3. Postoji zabluda da dete živi u svom zasebnom svetu. Zagovornici slobode često opisuju odrasle kao tuđince u detetovom životu. Za njih je mešanje odraslog čoveka ili njegovih vrednosti u svet dečaka i devojčica isto što i invazija strane sile. Takav dualizam gotovo je u celosti veštački. Bez obzira na to kakav pogled na svet imaju odrasli, dete zna samo za jedno društvo, a ono uključuje ljude svih uzrasta. To ne znači da se ne mogu desiti sukobi interesa, kao ni da odrasli ponekad ne zloupotrebjavaju i ne eksploatišu decu. Ali znači da je, u pristojnom društvu, njihov odnos obostrano koristan i brižan i da na zaštitu i usmeravanje koje im odrasli pružaju deca uzvraćaju poverenjem i podražavanjem. Dečje shvatanje sopstvenog položaja dobro odslikavaju reči kojima je Meniku, čuveni poglavica Vrana, opisao svoje dečastvo: “Pratili smo krda bufala preko naših lepih ravnica, jednog dana bili bitku, a sledećeg slali ratnike na neprijatelja. Srce mi je plamtelo. Koliko sam samo želeo da pomognem svom narodu, da se istaknem i tako zaslužim da nosim orlovo pero u kosi. Koliko sam samo radio da bi mi ruke postale jake kao u grizlija i koliko sam vežbao gađanje strelom! Nikada nijedan dečak nije više od mene želeo da postane muškarac.” Ovo je slikovit i nedvosmislen odgovor onima koji bi da podignu barijeru između mladosti i odraslosti. Ako ograničite dete na njegov sopstveni svet, oduzete mu najmoćnije podsticaje za razvoj i postizanje uspeha. Jedna od najvećih tragedija savremenog društva možda leži u činjenici da je dete sve više izolovano od ozbiljnih aktivnosti odraslih. Neko će reći da je ta izolovanost neminovna posledica sve veće složenosti društvenog poretka. Po mom mišljenju, nju je proizvelo društvo koje ne pokreću nikakvi veliki ideali i stoga postaje žrtva najstrašnijeg oblika ljudskog ludila – borbe za ličnu dobit. Kao što primitivni narodi mudro štite svoju decu od ratova koje vode, tako mi čuvamo svoju decu od nemilosrdnog ekonomskog nadmetanja. Dokle god se škola i društvo ne posvete zajedničkim svrhama, obrazovnom programu će nedostajati i smisao i vitalnost.

4. Postoji zabluda da obrazovanje predstavlja neku čistu i mističnu suštinu koja zauvek ostaje nepromenjena. Po tom shvatanju, istinsko obrazovanje mora biti potpuno odvojeno od politike, ne sme učestvovati u nadmetanjima društvenih snaga i mora težiti ciljevima koji su samo njemu svojstveni. Obrazovanje tako postaje metod nezavisan od kulturnog okruženja i donosi dobrobit u svakom vremenu i na svakom mestu. Ovo je jedna od najopasnijih zabluda i odgovorna je za mnoge grehove koje su u raznim zemljama počinili američki edukatori prilikom svojih boravaka u inostranstvu. Oni su nudili istu vrstu obrazovanja i nerazvijenim i razvijenim narodima, narodima koji žive u relativno statičnim uslovima i onima koji prolaze kroz periode brze i temeljne tranzicije. To su nazivali Obrazovanjem, s velikim *O*, a zapravo je bilo Američko obrazovanje, s velikim *A* i malim *o*. Svaki prihvatljiv obrazovni program mora biti prilagođen vremenu i mestu, a stepen i priroda nametanja moraju varirati u zavisnosti od društvene situacije. U normalnim uslovima proces življenja sâm po sebi je dovoljan da drži društvo na okupu, ali kad sile dezintegracije postanu moćne, prilično stroga i smišljena kontrola može postati poželjna i čak presudna za opstanak društva.

110

5. Postoji zabluda da škola ne sme biti pristrasna u odбору informacija i da mora biti oslobođena predrasuda. Već smo pomenuli da pojedinca neizbežno modelira kultura u kojoj je rođen. Sličan proces odvija se i u školi i verovatno je delimično svesno kontrolisan. Moja teza glasi da je potpuna nepristrasnost nemoguća, da škola mora oblikovati stavove, razvijati ukus, pa čak i nametati ideje. Očigledno je da škola ne može obuhvatiti sve što postoji. To znači da se mora sprovesti izvesna selekcija učitelja, nastavnih programa, organizacije, metoda podučavanja. A prilikom selekcije kocka uvek mora pasti u korist jedne stvari, a ne neke druge. To je osnovna istina koju ne možemo gurnuti u stranu kao nebitnu i beznačajnu; ona čini samu suštinu predmeta naše rasprave. Stvarnost ne mogu sakriti ni prijatne fraze. U svojoj knjizi *Demokratija i obrazovanje* Profesor Djui [John Dewey, *Democracy and Education*] tvrdi da škola treba da obezbedi detetu *pročišćeno* okruženje. S tim stanovištem svakako ću se složiti; verovatno nijedna osoba odgajana u našem društvu ne bi bila za to da se u školi proučava pornografija. Međutim, siguran sam da to podrazumeva nameštanje karata u korist određenih sistema vrednosti koje igrom slučaja zastupamo. Jedna od očiglednih antropoloških istina jeste da nema jedinstvenog merila čistoće oko kojeg bi se svi narodi složili. Neki žestoki protivnici nametanja bestidno se zalažu za “negovanje demokratskih čuvstava” u deci ili ističu potrebu da se razvoj deteta usmeri ka “boljem i bogatijem životu”. Prvo stanovište predstavlja prećutno slaganje s nametanjem, a drugo ili znači to isto ili ne znači ništa. Čvrsto verujem da demokratska

čuvstva treba negovati i da bolji i bogatiji život treba da bude ishod obrazovanja, ali ni u jednom od ta dva slučaja odgovornost ne bih pripisao ni Bogu ni prirodnom poretku. Samo tvrdim da kao pedagozi moramo napraviti mnoge izbore, između ostalog i onaj koji se tiče razvoja određenih stavova među dečacima i devojkama, i ne smemo se bojati da priznamo svoja uverenja ili da nas možda neke sile obavezuju.

6. Postoji zabluda da je glavni cilj obrazovanja da proizvede kolečkog profesora, to jest individuu koja prihvata agnostički stav prema svakom važnom društvenom pitanju, u stanju je da izbalansira dobro i loše veštinom žonglera, da sagleda sve strane svakog pitanja i nijednom ne posveti posebnu pažnju, da odlaže delovanje dok se ne saznaju sve činjenice, zna da se sve činjenice nikad neće saznati pa stoga drži svoj sud u stanju neodređene suspenzije i, pre nego što dospe u srednje godine, uviđa da njegova sposobnost delanja kržlja, a društvena osetljivost opada. Zajedno s Perom Gintom može da uzvikne:

*Misliti na to, želeti to,
Hteti to; ali učiniti to! Ne,
Svatiti to nikako ne mogu!*²

III

Čovek koji tako razmišlja zagovara stav da treba čekati dok se ne nađu rešenja društvenih problema iako rešenja u nekom određenom i konačnom smislu nema. Za svaki društveni problem koji zaslužuje da se nazove složenim verovatno postoje desetine, a možda i stotine “rešenja”, a ona zavise od pretpostavki od kojih se polazi. Suočavanje s društvenim problemima zahteva da donosimo odluke i da se prilagođavamo okolnostima. Zahteva i selekciju i odbacivanje vrednosti. Ako čekamo da se rešenja odjednom pojave i zablistaju kao sunce kroz oblake ili mislimo da se problemi mogu rešiti kao algebarska jednačina, uzalud ćemo čekati. Iako ih nema mnogo, kolečki profesori obavljaju važnu društvenu funkciju, ali društvu je potreban i veliki broj ljudi koji, pored sposobnosti da sakupe i sumiraju činjenice, imaju i sposobnost da se u svojim razmišljanjima bave stvarnim životom, da donose odluke i deluju. Iz redova takvih ljudi poteći će istinski društveni lideri.

7. Postoji zabluda, blisko povezana s prethodnom, da su procesi i ciljevi obrazovanja pre svega intelektualistički. Međutim, u istoj meri je važan i onaj idealni činilac u kulturi koji daje smisao, usmerenje i značenje životu. Mislim na element vere ili

² Henrik Ibzen, *Per Gint*, preveli Miloš S. Moskovljević i Olga M. Moskovljević, Gutenbergova galaksija, Beograd, 1999. (Prim. prev.)

svrhe zahvaljujući kojem se čovek uzdiže i prevazilazi sebe i svoje uske lične interese. Po mom mišljenju, nedostatak tog elementa jedan je od velikih nedostataka tipičnih za naše današnje škole i intelektualnu klasu. U stanju smo da, kad razmišljamo o univerzumu, zaključimo da je sav čovekov trud uzaludan. Ništa nas istinski ne uzbuđuje, ali se naljutimo kad je voda u kupatilu hladna, tost pregoreo ili lift u kvaru; ili kad se kojim slučajem desi da ne uspemo da uđemo u prvi odeljak rotirajućih vrata. Moguće je da u tome leži osnovni razlog za naš strah od modeliranja deteta. Ne pokreću nas velike vere; ne dotiču nas ni velike strasti. Vidimo da svet srlja u propast, a interesuje nas samo rezultat konjske trke; svuda oko sebe vidimo nepravdu, zločine i bedu u njihovom najstrašnijem obliku, ali ako nismo direktno pogođeni, naša osećanja prema tome otprilike su ista kao osećanja naučnika prema belim miševima koje proučava u laboratoriji. A u ime slobode, objektivnosti i otvorenosti ka novim idejama i drugima, na svoju decu ćemo preneti načelni stav da je svako delovanje uzaludno. Mislim da tako priznajemo potpuni moralni i duhovni krah. Isticanjem interesa dece i svetosti ličnosti ne možemo izbeći odgovornost za to što mlađim generacijama ne nudimo viziju koja će ih navesti na aktivnu lojalnost i kreativan i naporan rad. Generacije bez takve vizije osuđene su, kao i naša, na život u kojem je čovek zaokupljen samim sobom, opterećen kompleksima inferiornosti i frustracijom. Istinski slobodan čovek nije onaj koji po ceo dan razmišlja samo o sopstvenim problemima, nego onaj koji se posvećuje nekoj velikoj stvari ili veličanstvenoj avanturi.

8. Postoji zabluda da je škola svemoćna obrazovna institucija. Svaka profesionalna grupa teži da prida sebi preterani značaj u opštem poretku stvari. Učitelji nisu izuzetak od ovog opšteg pravila. Čini mi se da se glavni zagovornici progresivnog obrazovanja posebno ističu po tome što preterano veruju u moć škole. S jedne strane neprestano govore o rekonstrukciji društva putem obrazovanja, a s druge strane očigledno žive u stalnom strahu od mogućnosti da škola svoj deci nametne jednu vrstu gledišta i modelira ih po jednom kalupu. Dovoljno je malo promisliti pa shvatiti da je život u modernom svetu previše složen da bi to uopšte bilo moguće; škola je samo jedna formativna institucija među mnogima, a pri tom nije i najjača. Zato naša glavna briga ne bi trebalo da bude sprečavanje škole da utiče na decu u pozitivnom smeru; umesto toga, morali bismo svim progresivnim školama omogućiti da svu svoju moć ulože u suprotstavljanje i ovladavanje konzervativnim i reakcionarnim društvenim snagama. Vrlo dobro znamo da škola koja se svim silama i neprestano bori da pridobije učenike za dati društveni program, ali nema podršku drugih institucija, neće imati dovoljno snage da obuzda i ospori moć manje prosvetljenih i sebičnih svrha.

9. Postoji zabluda da je neznanje, a ne znanje put mudrosti. Mnogi koji bi se složili da je neka vrsta nametanja neizbežna misle da ima nečeg suštinski profanog u svakom naporu da se taj proces shvati, planira i kontroliše. Oni će priznati da okruženje modelira decu, a onda će verovatno tvrditi da prilikom formiranja tog okruženja moramo zatvoriti oči pred posledicama svojih činova ili se bar suzdržati od kontrolisanja tih činova s pozicije nekog ko pouzdano zna kakve će njihove posledice biti. Postupanje s takve pozicije značilo bi da namerno utičemo na razvoj deteta u određenom smeru – da ga navodimo da formira ovu, a ne onu naviku, razvije ovaj, a ne onaj ukus, bude sklonu datom idealu, a ne nekom koji mu je suprotstavljen. To bi bilo “kršenje prava deteta” i stoga je zlo. Prava deteta se navodno mogu zaštititi samo ako se uticaj na njega dobro prikrije neprozirnim velom neznanja. Ako škola ne može da uradi ništa bolje od toga, nema razloga da postoji. Ako treba da bude samo arena za slepu igru psiholoških snaga, najbolje je da zatvori svoja vrata. Ovde imamo posla s doktrinom *laissez faire* koja, izvučena iz konteksta društvene i političke teorije, nastoji da nađe utočište u oblasti pedagogije. Progresivno obrazovanje želi da izgradi nov svet, ali odbija da bude odgovorno za vrstu sveta koju gradi. Po mom mišljenju, škola mora da zna šta radi, onoliko koliko je to u ljudskoj moći, i mora da prihvati punu odgovornost za svoje delovanje.

113

10. I konačno, postoji zabluda da je u dinamičnom društvu kakvo je naše glavni zadatak obrazovanja da nauči pojedinca da se prilagođava društvenim promenama. Razlozi navedeni u korist tog stanovišta gotovo su uverljivi. Svet se menja velikom brzinom; ta brzina se stalno povećava; budućnost je puna neizvesnosti. Iz toga sledi da pojedinac koji živi u takvom svetu i u njemu napreduje mora biti snalažljiv i nespontan bilo kakvom dubokom lojalnošću, mora posmatrati sve zaključke i vrednosti kao privremene i biti spreman da u svakom trenutku promeni pogled na svet i filozofiju. Poput drvoseče koji se na splavu od balvana spušta niz brzake, mora biti u stanju da brzinom munje skače s jedne nesigurne podloge na drugu ako ne želi da ga obori nadolazeći kovitlac kulturnog toka. Jednom rečju, kao što je spreman da ugrađuje najmodernije uređaje u svoj stan ili uvodi najnovije izume u svoju fabriku, tako mora biti voljan i da usvaja nove ideje i vrednosti. Kad na takav način shvatamo život i društvo, obrazovanju ne preostaje ništa drugo nego da se klanja bogovima slučaja i svede se na čist odraz promena u društvenom poretku. Ovo shvatanje je u suštini anarhično, stavlja iracionalne snage društva iznad racionalnih, sigurnost posmatra više kao individualni nego kao društveni cilj, sve nas nagoni na surovo nadmetanje sa susedima i polazi od pretpostavke da čovek nije sposoban da u zajedničkom interesu kontroliše zle duhove u svojoj glavi. Ovde nije reč o nametanju koje

vrši učitelj ili škola, nego o nasilnom nametanju. Nije reč ni o prosvćenom obliku nametanja. Reč je o nametanju haosa, surovosti i ružnoće koje je proizvela nemilosrdna borba za egzistenciju i privilegije. Mnogo strašnija od svake indoktrinacije u koju se može upustiti škola jeste mogućnost da nas zlostavlja i modelira mehanika industrijalizma. Kontrola nad mašinama zahteva društvo u kojem ne vlada ideal individualnog napretka, nego dominiraju određene dalekosežne svrhe i planovi društvene izgradnje. U takvom društvu, umesto uma spremnog da hitro reaguje na svaki kovitlac u društvenom toku, poželjniji je čvršći i postojaniji mentalitet.

III.

114 Ako sad pretpostavimo da će se detetu na izvestan način nametati razni elementi njegovog okruženja, pravo pitanje nije da li će se nametanje dešavati nego odakle će poticati. Kad bismo na to pitanje morali odgovoriti na osnovu iskustva iz prošlosti, mislim da bi odgovor bio samo jedan: u vezi sa svim zaista važnim pitanjima škola udovoljava željama grupa ili klasa koje u datom trenutku vladaju društvom; u vezi s manje važnim stvarima školi je ponekad dozvoljena izvesna sloboda. Ali budućnost se može razlikovati od prošlosti. Ili bi možda trebalo reći da bi učitelji mogli postati prilično važna društvena snaga kad bi bili u stanju da skupe više hrabrosti i bolje plasiraju svoju inteligenciju i viziju. U tom pogledu nisam preterano optimističan, ali moglo bi se desiti da društvo kojem nedostaje vođstvo, kao što nedostaje našem, prihvati čak i savete učitelja. Pedagozi bi uz pomoć moćnih organizacija mogli dopreti bar do svesti javnosti i početi da nad školama sprovede veću kontrolu nego dosad. Tada bi svakako preuzeli izvesnu odgovornost za temeljnije oblike nametanja koje se, kao što sam pokazao, ne može izbeći.

Čvrsto verujem da učitelji treba svesno da teže ka moći i da je, pošto je steknu, iskoriste na najbolji mogući način. U meri u kojoj im bude dozvoljeno da planiraju nastavni program i urede školske procedure, svakako će pozitivno uticati na društvene stavove, ideale i ponašanje budućih generacija. Pri tom ne smeju pribegavati trikovima ni biti lažno skromni. Ne treba ni da tvrde da u svom poslu samo uče decu istini, a ni da poriču želju da svoju moć koriste onako kako nađu za shodno. U prvom slučaju rekli bi laž, u drugom bi priznali da su nesposobni. Zapazio sam da muškarci i žene koji su uticali na tok događaja u svetu nisu oklevali da iskoriste zadobijenu moć. Budući da ne zastupaju interese trenutka niti bilo koje posebne klase, nego se zalažu za zajedničke i trajne interese ljudi, učitelji imaju važnu društvenu obavezu da te zajedničke interese štite i doprinose im. To im daje gotovo jedinstven položaj u društvu. Takođe, pošto ova profesija obuhvata naučnike i učene ljude najvišeg ranga, kao i prosvetne radnike na svim nivoima obrazovnog

sistema, na raspolaganju su joj, kao nijednoj drugoj grupi, viševekovno znanje i mudrost. Teško je i zamisliti da bi se ti muškarci i žene ikad ponašali tako sebično ili tako neodgovorno kao takozvani praktični ljudi naše generacije – političari, finansijeri, industrijalci. Kad se sve te činjenice uzmu u obzir, jasno je da pripadnici ove profesije ne treba da izbegavaju moć nego joj moraju težiti i, kad je osvoje, nastojati da je u potpunosti i mudro koriste na dobrobit širokih masa.

Treba naglasiti da učitelji nemaju nikakvu magičnu formulu za sticanje moći. Iako bi ono što rade trebalo da im pruži izvesnu moralnu prednost, moraju očekivati da će naići na uobičajene prepreke na putu ka vođstvu. Ne smeju dozvoliti da podlegnu uobičajenim laskanjima kojima ljudi iz javnog života obasipaju njihovu profesiju. Očekivati da će vladajuće grupe ili klase prepustiti učiteljima odlučivanje o važnim stvarima, zbog njihovih godina, pola ili iz bolećivosti, znači izbegavati suočavanje sa stvarnošću. Jedna poslovice vezana za zemljoradnju kaže da potok nikad ne teče uzbrdo od svog izvora. U tom smislu, ni moć koju učitelji imaju u školama ne može biti veća od moći koju imaju u društvu. Pored toga, iako je organizacija neophodna, učitelji ne treba da razmišljaju o svom problemu kao o nečemu što pre svega zahteva organizaciju i ujedinjavanje fronta koji će doleteti svim iskušenjima. Da bi bili uspešni, moraju se i potpuno osloboditi ropske psihologije koja je još od vremena stare Grčke manje-više bila karakteristična za pedagoge. Moraju biti spremni da stanu na svoje noge i da pridobijaju mase za svoje ideje. Obrazovanje kao snaga koja se bori za socijalnu rekonstrukciju mora nastupati ruku podruku sa živim i kreativnim snagama društvenog poretka. Učitelji moraju i u sopstvenom životu premostiti jaz između škole i društva i učestvovati u formulisanju velikih zajedničkih ciljeva koji treba da povežu te dve stvari.

115

To nas dovodi do pitanja kakvu bi vrstu nametanja učitelji trebalo da primenjuju kad bi imali moć. Mislim da je njihova obaveza da neprestano imaju u vidu društvenu situaciju. Živimo u nemirnim vremenima; živimo u doba dubokih promena; živimo u doba revolucije. Zaista nisam siguran da je čovek ikad živeo u razdoblju tako punom dešavanja kao što je sadašnje. Da bismo našli epohu koja se može uporediti s našom, verovatno bismo morali da se vratimo u vreme propasti drevnih carstava ili čak u preistorijsko doba, kad su zemljoradnja i sedelački život tek počeli da zamenjuju prirodne veštine lova, ribolova i postavljanja zamki. Danas prisustvujemo razvoju civilizacije bez presedana u ljudskoj istoriji – civilizacije zasnovane na nauci, tehnologiji i mehanizaciji čija izuzetna moć pretvara ceo svet u jedno veliko društvo. Snage koje su već na delu, kako u oblasti ekonomije i politike tako i u domenu morala, religije i umetnosti, razbijaju stare kalupe. Među narodima širom sveta ključaju nepoznate ideje i strasti. Da je život tih i spokojan,

da nema velikih pitanja koja nas uznemiravaju, mogli bismo mudrije usredsrediti pažnju na prirodu deteta. Ali, u svetu ovakvom kakav je ne smemo ni na trenutak odvojiti oči od društvene scene niti izgubiti iz vida specifične potrebe našeg doba.

U ovom novom svetu koji se formira postoji jedan skup pitanja koja su od naročite važnosti i svakako će biti okosnica ogorčene i dugotrajne borbe. Mislim na pitanja koja se mogu označiti kao ekonomska. Predsednik Batler³ dobro je opisao problem: “Već više od jedne generacije centar ljudskog interesovanja pomera se sa tačke na kojoj je bio nekih četiristo godina ka novoj tački na kojoj će se verovatno zadržati podjednako dugo. Centar ljudskog interesovanja pomera se od politike prema ekonomiji, od razmišljanja o oblicima vladavine, sa ustanovljenim i zaštićenim ljudskim slobodama, do razmišljanju o proizvodnji, distribuciji i potrošnji kapitala.”

116 Razmislimo o sadašnjem stanju nacije. Ko bi od nas koji dobro znamo kakvim smo institucijama okruženi mogao da poveruje svojim očima kad pogleda podatke o ekonomskoj situaciji i ko bi mogao da poveruje svojim ušima kad čuje svečane referate naših finansijskih i političkih lidera o uzroku depresije i leku za nju?! Ovo društvo je očigledno puno neverovatnih protivrečnosti: ovladavanje silama prirode, takvo da prevazilazi i najluđe snove starih vremena, praćeno je krajnjom materijalnom nesigurnošću; strahovito siromaštvo ide ruku podruku s ekstravagantnim načinom života kakav dosad nije viđen u svetu; nagomilavanje dobara javlja se zajedno s oskudicom, bedom, čak i umiranjem od gladi; preterana proizvodnja ozbiljno se navodi kao glavni uzrok teške fizičke patnje; deca koja nemaju šta da doručkuju prolaze pored bankrotiranih prodavnica krcatih namirnicama dopremljenim iz svih krajeva sveta; milion snažnih ljudi hoda ulicama u uzaludnoj potrazi za poslom, a gubitak svake nade uvodi ih u povorke prokletih; veliki industrijalci bez upozorenja zatvaraju fabrike i otpuštaju radnike zahvaljujući čijem radu su godinama gomilali kapital; automatske mašine sve više zamenjuju ljude i prete društvu sve većim brojem trajno nezaposlenih; reketaši i gangsteri, uz saučesništvo državnih zvaničnika, učvršćuju svoje položaje u kanalima trgovine i ubiru danak s mašinkama u rukama; ekonomski parazitizam, u okviru zakona ili van njega, toliko preovlađuje da tradicija poštenog rada pokazuje znake nestajanja; zarade radnika su previše male da bi im dozvolile da kupe robu koju proizvode; potrošnja je podređena proizvodnji i filozofija namernog stvaranja gubitka proglašena je za najvišu ekonomsku mudrost; psihologija kao nauka koristi se za potpirivanje želja kako bi ljudi postali robovi svojih potreba i vezani za točak proizvodnje; ministarstvo savetuje odgajivačima pamuka da unište svaki treći red pamuka kako bi podržali tržište; “pragmatični

³ Misli se na Nikolasa Mariju Batlera (Nicholas Murray Butler), koji je pune 43 godine bio predsednik Kolumbijskog univerziteta. (Prim. prev.)

poslovni ljudi” često krše i etičke i estetske norme da bi ostvarili materijalnu dobit; federalna pomoć nezaposlenima ukinuta je pod izgovorom da će osiromašiti mase, a favorizovati članove društva koji oduvek žive od socijalne pomoći; čak i odgovorni lideri pribegavaju vraćanju i međusobno se takmiče u tome ko će bolje predvideti ponovni zamah prosperiteta; ideal surovog individualizma, nastao u vreme osvajanja teritorija i prostog agrarnog poretka, kad je nenaseljene zemlje bilo u izobilju, koristi se kao opravdanje za sistem koji nemilosrdno i ne razmišljajući o sutrašnjici eksploatiše prirodne i ljudske resurse nacije i sveta. Možemo samo da zamislimo šta bi Jeremija rekao kad bi bio u stanju da iskorači sa stranica Starog zaveta i baci pogled na taj veliki spektakl tragedije i užasa.

Međutim, treba istaći da sadašnja situacija pruža i mnogo nade i obećava bolje dane. Ovo doba je bremenito mogućnostima. Na dohvata ruke nam je najhumanija, najlepša, najveličanstvenija civilizacija koju su ikad stvorili ljudi. Danas znamo bar toliko. Sutra ćemo verovatno znati više. Najzad su ljudi toliko ovladali silama prirode da robovanje za nadnicu može da sledi tradicionalno ropstvo i zauzme svoje mesto među ostacima prošlosti. Više nema osnove za tvrdnju da se finiji plodovi ljudske kulture moraju odgajati mukotrpnim radom i zalivati suzama masa. Danas su granice koje postavlja priroda toliko razmaknute da nas ograničavaju samo naši ideali, moć samodiscipline i sposobnost da se društveno organizujemo u skladu s industrijskim dobom. Ako je verovati rečima naših inženjera, puno korišćenje moderne tehnologije na njenom sadašnjem nivou razvoja obezbedilo bi nam nekoliko puta veću proizvodnju dobara od one koja je dostignuta na samom vrhuncu prosperiteta, a radni dan, radna godina i radni vek upola bi se skratili. U rukama držimo moć koja može da nas uvede u doba obilja, da živote svih nas učini sigurnim i zauvek istera siromaštvo iz zemlje. Jedini razlog za sumnju ili pesimizam leži u pitanju da li smo sposobni da se uzdignemo do nivoa vremena u kojem živimo.

Naša generacija ima sreću ili nesreću da živi u doba kad se moraju doneti velike odluke. Američki narod, kao i većina drugih naroda na svetu, došao je do raskršća; više ne može potpuno da se pouzda u nadahnuće iz vremena kad se Republika tek rađala; mora iznova da odluči šta da radi sa svojim talentima. Obdaren prirodnim resursima i materijalnim sredstvima civilizacije više nego svi drugi narodi, stoji zbunjen i neodlučan pred budućnošću. Čini se da mu nedostaje moralni kvalitet neophodan za oživljavanje, disciplinovanje i usmeravanje energije koju poseduje i koja se ni sa čim ne može uporediti. U svom nedavno objavljenom radu profesor Djui je, po mom mišljenju, dao tačnu dijagnozu naših problema. “Školama je, kao i naciji, potrebna glavna svrha, svrha koja će iznedriti nov entuzijazam i posvećenost, objediniti i voditi sve intelektualne planove.”

Kao što smo već primetili, ovo pokazuje da problem obrazovanja nije u potpunosti intelektualan po svojoj prirodi. Otuda, progresivne škole ne mogu ostati zadovoljne time što deci daju priliku da uče o svim aspektima savremenog društva. To se, naravno, mora raditi, ali ubeđen sam da treba ići i mnogo dalje. Ako žele da budu zaista delotvorne, škole moraju postati centri u kojima se gradi naša civilizacija a ne samo razmišlja o njoj. To ne znači da obrazovni sistem treba da nam služi kao sredstvo za sprovođenje određenih reformi. Umesto toga, deci treba da ponudimo viziju mogućnosti koje leže pred nama i da njihovu lojalnost i entuzijazam angažujemo u realizaciji te vizije. Neophodno je i da sve društvene institucije i celokupnu praksu kritički ispitamo u svetlosti te vizije.

IV.

U svom delu *Ep o Americi* Džejms Traslou Adams [James Truslow Adams, *Epic of America*] tvrdi da naš glavni doprinos nacionalnom nasleđu ne leži u oblasti nauke, religije, književnosti ili likovnih umetnosti, nego u stvaranju takozvanog američkog sna – vizije društva u kojem će sudbina običnog čoveka biti bolja, a život obogaćen i oplemenjen. Ako je ta vizija bila pokretačka sila u našoj istoriji, a verujem da jeste, zašto ne bismo postavili sebi zadatak da je oživimo i iznova uspostavimo? Mislim da je to našem dobu i te kako potrebno kako u domenu obrazovanja tako i u sferi javnog života, jer ljudi moraju imati nešto za šta će živeti. Agnosticizam, skepticizam pa i eksperimentalizam, osim ako ovo poslednje nije konkretizovano formulisanjem nekog pozitivnog društvenog programa, slaba su duhovna hrana za bilo koji narod. Mala grupa intelektualaca, u najboljem slučaju nastrani soj ljudi, može se zadovoljiti tako mršavim obrokom, naročito ako vodi zaštićen život svojstven klasi kojoj pripada; ali siguran sam da će mase uvek žudeti za opipljivom svrhom ka kojoj mogu stremiti i koja će obogatiti njihov život i dati mu dostojanstvo i smisao. Zato bih voleo da vidim kako pripadnici naše profesije počinju da rešavaju problem stvaranja tradicije koja ima korene u američkom tlu, u skladu je s duhom vremena, priznaje činjenice industrijalizma, odgovara najdubljim porivima našeg naroda i uzima u obzir pojavu svetskog društva.⁴

Idealni temelji na kojima moramo graditi tu tradiciju lako su uočljivi. Donedavno je sama reč Amerika širom sveta predstavljala sinonim za demokratiju i simbol nade i nove šanse za potlačene klase svih zemalja. Rođena iz revolucionarnih

⁴ Nadalje se bavim isključivo domaćom situacijom. To ne radim zato što mislim da je pitanje međunarodnih odnosa nevažno, nego zbog ograničenosti prostora. Ovde mogu jedino da kažem da svako ispravno poimanje svetskog društva mora prihvatiti princip moralne jednakosti rasa i nacija.

ideja i podsticaja osamnaestog veka, američka nacija postala je otelovljenje smelog društvenog eksperimentisanja i zatočnik moći okruženja koje razvija sposobnosti i iskupljuje duše običnih muškaraca i žena. Kako se uzdizala tako se i njena senka sve više širila po celom svetu i svuda navodila ljudsku volju da se pobuni protiv starih nepravdi. To je bez sumnje najdragoceniji dragulj u našem nasleđu i stvar dostojna pamćenja. Amerika više neće biti Amerika ako izgubi svoju iskrenu odanost demokratiji ili svoju revolucionarnu narav. Ako taj dan dođe, a možda je već došao, njen duh će nestati i ona će ostati poznata samo kao najbogatija i najmoćnija nacija. Ako ne želi da daje lažna obećanja mladima, Amerika se ne sme zadovoljiti propovedanjem demokratskog ideala ljudskih odnosa: mora učiniti inteligentan i odlučan napor da ga ostvari. Demokratija prošlosti bila je slučajni plod neobičnog sticaja snaga na novom kontinentu; demokratija budućnosti ne može biti ništa drugo do smišljeni izdanak ljudskog razuma, svrhe i volje. Svesni i planirani uspeh demokratije u novim okolnostima zadatak je naše generacije.

Demokratiju, naravno, ne treba poistovećivati s političkim formama i funkcijama – federalnim ustavom, direktnim izborima ili opštim pravom glasa. Ako razmišljamo na taj način, zapadamo u konfuziju, istu onakvu kakva već generacijama postoji u glavama masa. Najautentičniji izraz demokratije u Sjedinjenim Državama nema mnogo veze s našim institucijama: ona je čuvstvo koje se odnosi na moralnu jednakost ljudi, težnja ka društvu u kojem će to čuvstvo u potpunosti naći svoje ispunjenje. Društvo organizovano u skladu s američkom demokratskom tradicijom savladaće sve snage koje nastoje da proizvedu društvene razlike i klase, potisnuće svaki oblik privilegija i ekonomskog parazitizma, ispoljavaće saosećanje sa slabima, neukima i nesrećnima, staviće teži i zahtevniji teret na pleća jakih, slaviće svaki uspešan izraz večne ljudske potrebe da učini svet pogodnijim za život, uzdižuće manuelni i umni rad čoveka kao stvaraoca sveg bogatstva i kulture, obezbediće odgovarajuće materijalne i duhovne nagrade za sve vrste društveno korisnog rada, boriće se za istinski jednake šanse svih rasa, religija i zanimanja, pridavaće trajnim interesima masa najveću važnost, usmeravaće moć vlade ka podizanju kvaliteta života običnog čoveka, transformisaće ili uništiti sve konvencije, institucije i posebne grupe neprijateljski nastrojene prema osnovnim principima demokratije i, konačno, biće spremno da, u krajnjoj nuždi, pribegne metodi revolucije kako bi odbranilo ili ostvarilo taj cilj. Bez obzira na to što ovi ideali nikad nisu ostvareni pa možda ni potpuno prihvaćeni u Americi i što su uvek morali da se bore za opstanak protiv snaga koje su im suprotstavljene, njihovi autentični koreni leže u prošlosti. To su vrednosti koje je Amerika zastupala pred svetom tokom najvećeg dela svoje istorije i s kojima je američki narod najradije povezivao svoju zemlju. Njihova moć i autoritet

jasno se ogledaju u činjenici da oni koji se iz sebičnih interesa grabe za posebne privilegije nastoje da pridobiju mase tako što ponavljaju reči demokratski orijentisanih prethodnika i kleče pred znamenjima demokratskog nasleđa.

Međutim, sve je očiglednije da ćemo ovu tradiciju, ako njen duh opstane, morati iznova da uskladimo s važnim društvenim tokovima doba u kojem živimo. Naše demokratsko nasleđe umnogome je proizvod vremena kad je Amerika naseljavana, kad je bilo slobodne zemlje i kad je vladao prost agrarni poredak. Danas se nova, neobična i objedinjena industrijska privreda velikom brzinom širi po svetu. Iako neki od nas, u sentimentalnim trenucima, s čežnjom kažu da bi voleli da se vrate u mirnije društvo prošlosti, malo je naših sugrađana koje bismo mogli ubediti da nam se pridruže kad bi takvo vraćanje bilo moguće. I najžešći kritičari industrijalizma rado bi sa sobom poneli neke tvorevine mehanizacije: struju, telefone, automobile, moderni vodovod i kanalizaciju i razne aparate ili bi makar povelili dovoljan broj robova ili poslušnih i jeftinih slugu. Ali sve je to samo prazna priča. Kako god da okrenemo, industrijsku civilizaciju moramo prihvatiti kao trajnu činjenicu: već parazitiramo na njenim institucijama i proizvodima. Kazaljke na satu ne mogu se okrenuti unazad.

120 Ako prihvatimo industrijalizam, a prinuđeni smo da ga prihvatimo, moramo se bez vrdanja suočiti s najvažnijim problemom koji je proistekao iz novog društvenog poretka i rešiti ga na način svojstven duhu našeg naroda – reč je o problemu kontrole mehanizacije. U čijem interesu i s kakvom svrhom će se koristiti velika materijalna dobra, dosad neviđena industrijska oprema i nauka i tehnologija nacije? S obzirom na našu demokratsku tradiciju, odgovor može biti samo jedan: svi ti resursi moraju biti namenjeni unapređenju blagostanja širokih masa. Pod pritiskom javnog mnjenja, čak su i klase koje neprestano krše ovaj princip primorane da ga deklarativno poštuju i da njime pravdaju svoje postupke. Nijedna grupa ljudi, ma koliko moćna bila, neće se usuditi da ga otvoreno ignoriše. Još na početku veka velike korporacije uvidele su neophodnost osnivanja odeljenja za publicitet ili zapošljavanja sposobnih savetnika za odnose s javnošću koji su imali zadatak da ubede mase kako su, bez obzira na spoljašnji izgled stvari, te korporacije privržene demokratiji i odane sluge naroda. Zahvaljujući tome, poslovale su izuzetno uspešno, bar dok nije nastupila velika ekonomska kriza. Jer u prethodnoj generaciji bilo je vrlo malo stvari u Americi koje se nisu mogle kupiti po visokoj ceni.

Da bi blagodati industrijalizma postale u potpunosti dostupne narodu, ova prevara se mora razotkriti. Da bi služile svima, i to svima podjednako, mašine ne mogu biti vlasništvo malog broja ljudi. Tražiti od tih malobrojnih da vode računa o opštem dobru, naročito ako imamo u vidu da su u sistemu u kojem vlada

konkurencija primorani da prvo misle na sebe ako ne žele da nestanu, preterano je veliki zahtev za ljudsku prirodu. S obzirom na sadašnju koncentraciju ekonomske moći u rukama male klase – a to stanje će se verovatno pogoršavati pre nego poboljšavati – nezamislivi su opstanak i razvoj društva koje se u bilo kojem smislu može nazvati demokratskim. Hipokrizija, koja je tako karakteristična za današnji javni život, pre svega je posledica nepriznavanja prilično očigledne činjenice da se u Americi odigrava nepomirljiv sukob između suprotstavljenih snaga. S jedne strane je demokratska tradicija nasleđena iz prošlosti, a s druge sistem ekonomskih sporazuma koji sve više dobija karakter industrijskog feudalizma. Ne mogu preživeti oba protivnika: jedan mora biti pobeđen. Ukoliko demokratska tradicija ne bude u stanju da uspešno organizuje i predvodi napad na ekonomski sistem, njeno potpuno uništenje biće neizbežno.

Da bi demokratija preživela, mora tragati za novim ekonomskim temeljima. Naša tradicionalna demokratija oslanjala se na sitnu proizvodnju, kako u poljoprivredi tako i u industriji, i na prilično široka načelna prava na svojinu nad kapitalom i prirodnim resursima. Kao što smo videli, takvo stanje uslovljavali su naseljavanje pograničnih krajeva i postojanje slobodne zemlje. Zatvaranje granica i iscrpljivanje zaliha slobodne zemlje, porast broja stanovnika i pojava krupne proizvodnje zahtevali su promenu osnovnih prava na vlasništvo. Da bi prava na vlasništvo u industrijskom društvu bila široko shvaćena, prirodni resursi i svi važni oblici kapitala morali bi biti u kolektivnom posedu. Očigledno je da ne može svaki građanin polagati pravo na svojinu nad rudnikom, fabrikom, železnicom, robnom kućom, pa čak ni nad farmom s dobrom mehanizacijom. Jasno je da to znači sledeće: da bi demokratija u Americi preživela, mora se odustati od individualističkih afilijacija u sferi ekonomije. Danas ne možemo sa sigurnošću znati kakav će oblik imati demokratsko društvo u dobu nauke i mehanizacije. Međutim, moramo insistirati na dvema stvarima: prvo, da tehnologija bude oslobođena okova i prevlasti posebnih privilegija svake vrste; drugo, da sistem proizvodnje i raspodele koji otud proistekne direktno služi masama. Po mom mišljenju, ako postavimo te granice, demokratska tradicija će se svakako razvijati i postepeno usvajati u suštini kolektivistički obrazac. Jedina zamisliva alternativa jeste odustajanje i od poslednjeg ostataka demokratije i otvoreno prihvatanje neke moderne forme feudalizma.

121

V.

Važno je istaći da su temeljne promene u ekonomskom sistemu nužne. Kakve god potrebe da je istorijski kapitalizam zadovoljavao u prošlosti, a tih potreba bilo je mnogo, dani su mu odbrojani. Zbog idolizacije sebičnosti, veličanja profita kao

glavnog motiva u ekonomiji, oslanjanja na snage konkurencije i davanja prednosti svojini na štetu ljudskih prava, kapitalizam moramo ili sasvim ukinuti ili njegov oblik i duh tako radikalno izmeniti da potpuno izgubi svoj identitet. S obzirom na činjenicu da žudnja za privatnom dobiti devalvira sve čega se dotakne, bilo da je reč o poslu, razonodi, religiji, umetnosti ili prijateljstvu, osuda kapitalizma često se pozivala na moral. Ali danas se može pozvati i na druge stvari.

Kapitalizam se pokazao slabim upravo tamo gde su njegovi pobornici mislili da je najjači. Ne uspeva da položi test iz pragmatizma; više nije u stanju da funkcioniše; nesposoban je čak i da organizuje i održi proizvodnju. U svom sadašnjem obliku, kapitalizam nije samo surov i nehuman nego je i rasipan i neefikasan. Eksploatisao je prirodne resurse nimalo se ne obazirući na buduće potrebe društva; prisiljavao je tehnologiju da služi interesima malog, a ne velikog broja ljudi; vezao je inženjere za ćudljivi i nepravedni cenovni sistem; uvukao je velike nacije sveta u niz ratova, sve razornijih i tragičnijih po svom karakteru; a, koliko juče, izazvao je krizu u svetu čije su dimenzije takve da je celokupan ekonomski poredak paralizovan i milioni ljudi u svim velikim industrijskim zemljama lišeni su sredstava za život. Razvoj nauke i tehnologije uveo nas je u novo doba u kojem neznanje mora biti zamenjeno znanjem, konkurencija kooperacijom, verovanje u providenje pažljivim planiranjem, privatni kapitalizam nekim oblikom socijalizovane ekonomije.

Ni individualizam prvih doseljenika i farmera, koji se razvio zahvaljujući naseljavanju slobodne zemlje, velikim razdaljinama, ekonomskoj nezavisnosti i uglavnom samoodrživoj porodičnoj privredi, nije imao čvrstu osnovu ni u poljoprivredi ni u industriji. Slobodne zemlje odavno više nema. Razni izumi neizmerno su skratili velike razdaljine. Ekonomska nezavisnost opstaje samo u tradiciji našeg naroda. Samoodrživu porodičnu privredu progutalo je ogromno društvo, koje čak odbija da se zaustavi pred granicama nacija. Već imamo ekonomiju čije su funkcije suštinski kooperativne. Preostaje nam zadatak da rekonstruišemo ekonomske institucije i reformišemo društvene ideale kako bismo ih uskladili s osnovnim činjenicama života. Čovek koji bi želeo da živi potpuno samostalno morao bi da se povuče iz modernog života. Vreme individualizma u proizvodnji i distribuciji dobara pripada prošlosti. Prosto ne mogu dovoljno da naglasim da pred nama više nije izbor između individualizma i kolektivismu nego izbor između dva oblika kolektivismu: onog koji je po svom duhu suštinski demokratski i onog koji je feudalni; jedan je posvećen interesima naroda, a drugi interesima privilegovane klase.

Naravno, odmah se može staviti primedba da bi planirana, koordinirana i socijalizovana ekonomija, vođena u interesu naroda, podrazumevala ozbiljna ograničenja lične slobode. Nema sumnje da takva ekonomija ne bi dozvoljavala

pojedinca da radi mnoge stvari koje je navikao da radi u prošlosti. Ne bi mu bilo dozvoljeno da stiče bogatstvo eksploatacijom prirodnih resursa nacije, da organizuje posao čija je jedina svrha zarađivanje novca, ne bi mu bilo dozvoljeno da gradi nove fabrike i pruge kad god i gde god mu se prohte, da remeti ekonomski sistem kako bi zaštitio sopstvene interese, da nagomilava ili pokušava da nagomila bogatstvo korumpiranjem političkog života, da kontroliše sredstva javnog informisanja, manipuliše finansijskim mehanizmima, kupuje stručnjake i znanje, kao ni da zloupotrebljava neznanje, slabost i nesreću. Umesto takvih privilegija, koje je oduvek mogao da ima samo mali broj ljudi, obezbedilo bi se potpuno i neometano funkcionisanje proizvodnog sistema i tako postavio temelj za stepen slobode mnogih, za slobodu kakvu čovečanstvo dosad nije videlo. Sloboda bez sigurne ekonomske osnove samo je reč: u našem društvu ona ponekad označava slobodu da se prosi, krade ili trpi glad. Ako ne obezbeđuje pravo na rad, pravo glasa nije ništa drugo do prazna priča. A može biti i gore od prazne priče: može služiti opijanju i otupljivanju čula masa. Danas su samo pripadnici plutokratije zaista slobodni, ali je čak i njihova sloboda uslovna. Kad bismo svi imali materijalnu sigurnost i uživali u obilju, oslobodili bismo se ekonomskih briga i svoju energiju usmerili na hvatanje ukoštac s glavnim problemima kulturnog napretka.

Međutim, u postojećim okolnostima nijedan pobornik demokratskog načina života ne može ravnodušno gledati na budućnost. Da bismo uspostavili demokratiju u industrijskom dobu, moramo ubediti moćne klase da odustanu od svojih privilegija, a institucije utemeljene na široko rasprostranjenim predrasudama moramo modifikovati ili ukinuti. Iskustvo iz prošlosti pokazuje da je ovaj proces obično praćen ogorčenom borbom pa čak i krvoprolićem. Vladajuće klase nikad ne predaju svoje privilegije dobrovoljno. Ne žele da ispuste iz ruku ono što su navikle da smatraju svojim pravom i spremne su da to brane po svaku cenu. Svoju imovinu, bez obzira na to kako su je stekli, ljudi obično brane tako uporno kao što poslovična majka brani svoje dete. Na stranicama američke istorije nećemo naći mnogo primera koji bi podržali našu nadu da teškoće možemo savladati na miran i razuman način. Od vremena naseljavanja prvih kolonija duž atlantske obale pribegavali smo nasilju i navikavali se na njega. Ono se naročito dešavalo gde god i kad god su bila posredi imovinska prava, bilo postojeća bilo potencijalna. Setimo se nemilosrdnog istrebljivanja Indijanaca i krvavih borbi vezanih za pitanje ropstva. Setimo se duge vladavine nasilja u industriji, od vremena "Moli Magvajers"⁵ sedamdesetih

123

⁵ Tajno društvo Iraca osnovano u 19. veku; uticalo je na razvoj radničkog pokreta u Americi, ali su nakon neuspelog štrajka rudara u Pensilvaniji njegove aktivnosti silom ugušene, a vođe pogubljene. (Prim. prev.)

godina devetnaestog veka do današnjih štrajkova u rudarskim regionima Kentakija. A oni čije pamćenje seže desetak godina unazad neka se sete surovosti s kojom su neposredno posle Prvog svetskog rata privilegovane klase gušile svaki izraz neslaganja s postojećim ekonomskim i političkim programima. Kad je imovina ugrožena, ustavne garancije postaju samo prazan papir, pa čak i sudovi i crkve, s ponekim izuzecima, svesrdno podržavaju privilegije i stečena prava.

Ovo je mračna slika. Kad pogledamo u budućnost iz perspektive prošlosti, ne nalazimo mnogo razloga za optimizam. Ako ne prekinemo tradiciju nasilja, ako uskoro ne ponudimo smeo i realan obrazovni program, jedino što možemo očekivati jeste sve ogorčenija borba koja će se završiti revolucijom i propašću. Pa ipak, što se tiče pitanja svojine, sadašnja situacija nema istorijsku paralelu. U dosadašnjem izlaganju ukazao sam na mogućnost da se potpuno oslobodimo ekonomskih problema. Prvi put u istoriji u stanju smo da proizvedemo sva dobra koja naš narod može da potroši i pružimo sve usluge koje su mu potrebne. Više nema opravdanja ili bar nema racionalne osnove za vekovnu borbu za imovinu. Ovakva situacija daje učiteljima šansu i odgovornost kakve dosad nisu zabeležene u analima obrazovanja.

124 Kad imamo ekonomiju oskudice, u kojoj su zalihe hrane uvek manje od potreba stanovništva, svaki pokušaj da se radikalno promene pravila igre neminovno dovodi do sukoba prsa u prsa. Ali kad imamo ekonomiju obilja, ekonomiju kakvu je razvoj tehnologije u potpunosti omogućio, uslovi se suštinski menjaju. Prirodno je i razumljivo da se ljudi međusobno bore kad vlada oskudica bilo čega: vazduha, vode, hrane ili žena. Međutim, u današnje vreme borba za materijalna dobra čista je ludost. Smelom i inteligentnom rekonstrukcijom institucija možemo dobiti sve, ne samo fizičku sigurnost nego i luksuzan život i slobodno vreme u meri u kojoj ga dosad nismo imali. Naravno, za one koji zadovoljstvo nalaze u borbi mogu se naći mnoge prilike za nju, ali će suroviji vidovi te borbe biti znatno ublaženi. Mislim da sad kad vidimo nove mogućnosti u našem društvu, svi postajemo sve umorniji od brutalnosti, gluposti, dvoličnosti i ispraznosti savremenog života. Proganja nas osećanje da smo rođeni za nešto bolje i da sama nacija ne uspeva da iskoristi svoje moći. Činjenica da druge grupe odbijaju da se hrabro suoče sa sadašnjom situacijom ne može opravdati uobičajeno oklevanje i okolišanje učitelja u našoj zemlji. Ovo doba bukvalno vapi za novom vizijom američke sudbine. Učiteljska profesije ili bar njeni progresivni elementi treba žudno da prigrle priliku koju im je usud stavio u ruke.

Mislim da je nužno da u našim školama počnemo da namećemo viziju onoga što Amerika može postati u industrijskom dobu, ali bi to bilo nametanje na koje naša deca polažu pravo kao na neprocenjivu baštinu čije oblikovanje i pre-

nošenje na potomstvo treba da bude najpreča briga učiteljske profesije. Neki će, naravno, staviti primedbu da to znači tražiti od učitelja da preuzmu društvenu odgovornost bez presedana. Ali mi živimo u teškim i opasnim vremenima – vremenima u kojima presedani gube svoj značaj. Ako se zadovoljavamo da budemo tamo gde je sve bezbedno, mirno i spokojno, kao što je većina učitelja radila u prošlosti, ostaćemo u ulozi onih koji su бесплодни ako ne i onih koji isključivo pozitivno reaguju na društvenu situaciju. Iako teorijski verovatno mogućan, neutralan odnos prema važnim pitanjima koja uznemiravaju društvo isto je što i davanje podrške konzervativnim snagama. U svom ogledu o prirodnom pravu sudija Holmes [Holmes] otvoreno kaže: “Svi mi se borimo, znali to ili ne, da stvorimo svet koji će nam se dopasti.” Ako je neutralnost nemoguća čak i u deljenju pravde, čiji je simbol boginja s povezom preko očiju, kako je možemo postići u obrazovanju? Odgovor je sadržan u samom pitanju.

Kad odbijamo da stvorimo viziju buduće Amerike, neizmerno pravednije, plemenitije i lepše od današnje, izbegavamo najvažniji i najteži obrazovni zadatak. Dok ne preuzmemo tu odgovornost, jedva da možemo opravdati to što se takozvanim patriotskim društvima suprotstavljamo i podsmevamo zato što u škole uvode tradiciju koja, iako uska i neprosvećena, ipak predstavlja iskren pokušaj da se izađe u susret dubokoj društvenoj i obrazovnoj potrebi. Tek kad budemo stvorili viziju koja je istančanija i autentičnija od njihove, moći ćemo s punim opravdanjem da se usprotivimo metodima tih društava. Tek tada ćemo ispuniti ono što starije generacije odavno duguju mladima i što ovog puta nikakva sofistika ne može da zamagli. Samo uz pomoć takvog nasleđa naša deca će moći da nađu svoje mesto u svetu, da se izvuku iz sadašnjeg košmara moralne ravnodušnosti, oslobode besmislene borbe za materijalni uspeh i dobiju izazov za velike poduhvate i dostignuća. I samo tako ćemo moći da krenemo putem koji će nam omogućiti da izrazimo svoj osobeni duh i damo poseban doprinos kulturnoj baštini čovečanstva.

125

Naslov originala: George S. Counts, *Dare the School Build a New Social Order?*
(New York: The John Day Company, 1932).